

НІМЕЦЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ПАРЕМІЇ СЕМАНТИЧНОЇ СФЕРИ «ШЛЮБ» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються паремії німецької та української мови, які належать до семантичної сфери «Шлюб», простежуються універсальні риси та національно-культурна специфіка їх гендерної стереотипізації.

Ключові слова: *паремія, гендерний стереотип, андроцентричний, універсальність, національно-культурна специфіка.*

Поняття предмета фразеології залишається дискусійним і сьогодні, оскільки не існує одностайної думки щодо визначення обсягу фразеології. В цілому вчені розглядають фразеологічний фонд мови у вузькому і широкому розумінні. «Представники вузького розуміння обсягу фразеології (О.І.Смирницький, О.М. Бабкін, Н.Н. Амосова, Х. Касарес та ін.) об'єктом дослідження вважають лише ті звороти, які виконують у мові функцію номінації (у семантичному відношенні вони рівнозначні слову)» [2, с. 23].

Оскільки прислів'я і приказки виконують у мовленні функцію комунікації, то прихильники цього напряму виносять їх за межі фразеології. Так, наприклад, Н.Н. Амосова називає прислів'я та приказки «притчами-мініатюрами», особливостями яких є їх функціонування в синтаксично замкнутому вигляді; вони виконують функцію комунікації, а не номінації, цілісне значення їм не властиве, в систему мови вони не входять. Це автономні самовичерпні і за структурою, і за змістом речення [1, с. 143-145].

Більш поширеною точкою зору на обсяг фразеології є її трактування у широкому розумінні. Прихильники цієї концепції вважають, що до фразеології повинні входити всі стійкі сполуки слів, у тому числі прислів'я,

приказки, крилаті слова та афоризми. Ця точка зору стала класичною. Твердження про належність прислів'їв та приказок до фразеологічного фонду висловлюють також А.Н. Баранов та Д.О. Добровольський, оскільки, на їх думку, прислів'я завжди стійкі, а в багатьох випадках також ідіоматичні: «Прислів'я – це фразеологізми зі структурою речення, які мають у своєму значенні ідею всезагальності, іллокутивну семантику рекомендації / поради (повчання) і характеризуються відносною дискурсивною самостійністю» [3, с. 68-70].

Хоча за багато століть функція паремій змінилася, як і зменшилась їхня кількість, вони і досі залишаються важливою частиною комунікативного акту. У наш час можна спостерігати вільне чи навіть грайливе вживання паремій як у побутовому спілкуванні, так і в художній літературі, чи навіть у ЗМІ. Та все ж, повнота змісту і формальне у паремії надають висловлюванню як і раніше наполегливу і переконливу силу. Це явище ефективно використовується у повсякденному житті пресою, рекламою та ін.

Загальновідомим є той факт, що найбільш яскравими фіксаторами культурно-національних еталонів і культурно значущих концептів, які передаються з покоління в покоління є саме прислів'я та приказки. З огляду на специфіку відображення гендерних стереотипів до таких концептів можна віднести також «маскулінність» і «фемінінність».

Пареміологія як важлива складова ідіоматики нав'язує носіям мови готові схеми для оцінювання жіночих та чоловічих якостей. Саме у ній відбитий досвід патріархального суспільства. Підбір паремій, які характеризують жінку нерозумною, недалекою, безпорадною, негативно оцінюють жіночі якості (ініціативність, непоступливість, цілеспрямованість), що є позитивними для чоловіка, можна знайти у кожному фразеологічному словнику.

Ця стаття присвячена дослідженню гендерного аспекту паремій семантичної сфери «Шлюб» на матеріалі німецької мови у зіставленні їх з паремійним фондом української мови. Метою є виявлення універсальних,

спільних рис гендерної стереотипізації чоловіка та жінки у шлюбі, а також встановлення національно-культурної специфіки досліджуваних паремій через пошук ідіоетнічних образів в їх основі.

Як відомо, ідіоматика широко використовується у писемному та усному мовленні, а отже тісно пов'язана із процесами розвитку суспільства і значною мірою перебуває під впливом суспільної думки [4]. На наш погляд, саме ті установки і стереотипи, що були історично сформовані у суспільстві і зафіксовані у паремійних одиницях, дозволяють пізнати глибоко архаїчний андроцентричний погляд суспільства на жінку у порівнянні з сучасною ідіоматикою, що актуалізується у публіцистичному тексті і є суттєво скорегованою феміністичною критикою мови.

Однією із найбільш гендерно стереотипізованих сфер у німецькій пареміології є підгрупа «*Значущість жінки для вдалого шлюбу*». Як у німецькій, так і в українській пареміології простежуємо прагматичне ставлення до жінки, тобто вона виступає перш за все об'єктом дії. Напр.: нім. *Eine gute Frau ist Goldes wert.* (досл. хороша жінка варта золота), що в українському варіанті звучить як *Хороша жінка – кам'яна стінка./ Добра жінка - щастя, а лиха - трясця.*

Універсальність концептуалізації спостерігаємо також щодо ролі *жінки-домогосподарки*. Напр., нім. *Das Auge der Frau hält die Stube (das Haus) rein.* – укр. *Добра жінка дім береже, а лиха рукавом рознесе./У хорошій хазяйки хата – повна чаша.* Обидві паремії містять поєднання образу будинку (Stube, Haus, дім, хата) та ролі жінки у ньому. Ще одним прикладом хазяйновитості є паремія нім. *Einer reinlichen Frau fehlt es nie an Wasser.* – укр. *Як сорочка біла, то і жінка мила.* Лексеми Wasser та reinlich викликають асоціації чистоти, охайності. В українському варіанті це символізує біла сорочка, тобто чиста, випрана.

Андроцентричний погляд на роль жінки у домі підкреслюють і такі пареміологічні одиниці, як напр.: нім. *Frauen und Ofen bleiben zu Hause.* (досл. жінки і печі залишаються вдома) – укр. *Жінці місто, де місяць*

тісто./ Жіноча річ коло припічка. Внутрішня форма відсилає реципієнта до образу печі, тобто приготування їжі як головного завдання жінки: нім. *Ofen*, укр. місце, де місять тісто/припічок.

Інша паремія засвідчує традиційний розподіл обов'язків: *Frau und Katze gehören ins Haus, Mann und Hund auf den Hof*. Жінка асоціюється з кицькою як хатньою твариною, її головне завдання – господарювання в межах дому. Натомість чоловік, як і собака, займається справами поза межами дому. В українському варіанті жінці також відводиться місце виключно в межах дому: *Бабі (жінці) дорога – од печі до порога*.

Важливість виконання жінкою головних завдань наголошують паремії: нім. *Schönheit kann man nicht essen*. – укр. *Краси на тарілці не подаси*. У перекладі це означає: «красу їсти не будеш», тобто, необхідно обирати ту жінку, яка вміє виконувати свої завдання, зокрема готувати їжу.

Метафоричне переосмислення образу їжі (нім. *Mahl*) та жінки (як об'єкту споживання) вербалізоване у паремії: *Auf ein gutes Mahl und eine gute Frau wartet man nicht zu lange*. (досл. *на хорошу їжу і добру жінку не доводиться довго чекати*). Маємо також схожий український відповідник: *Воду вари – вода буде, жінка умре – друга буде*. (Чоловік не прив'язаний до однієї жінки, він *швидко* може знайти собі іншу на заміну).

Важливим аспектом є розподіл ролей чоловіка і жінки у сім'ї. Слід зазначити, що в українській пареміології засуджується верховенство жінки, напр.: *Як жінка верховодить, так чоловік по сусідах ходить*. Німецька пареміологія вказує на те, що жінка має вередливий характер і їй потрібно догоджати, щоб уникнути суперечок: *Wer in seinem Hause Friede haben will, der muss tun, was die Frau will*. (*Friede* – мир, спокій можливий лише тоді, коли задоволені бажання жінки).

Зауважимо, що у цій підгрупі є паремії, які наголошують на важливості жінки для чоловіка. Напр., нім. *Wer kein Weib hat, der hat auch kein Haus*. та укр. *Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки – хата./ Чоловік у домі – голова, а*

жінка – душа. У обох мовах присутній образ Haus – будинок, як символ домашнього затишку.

Ще одним прикладом важливості жінки є нім. *Wer vorwärts kommen will, muss seine Frau fragen.* В українському фонді немає точного відповідника, однак схожими за змістом є *Добра жінка чоловіка на ноги поставить, а лиха із ніг звалить./Нема кращого друга як вірна супруга.*

У підгрупі «**Поради стосовно сімейного життя**» одним з найважливіших аспектів є поради стосовно правильного вибору дружини. У досліджуваних одиницях обох мов фігурує твердження про те, що не варто поспішати у цій справі, напр.: нім. *Heiraten ist kein Pferdekauf.* – укр. *Сватання не катання: швидко коней не гони.* За історичною традицією на конях їздили чоловіки, а тому ця одиниця в обох мовах первинно стосується чоловіків. Український варіант *Жениться – не галушок наварить* містить образ «галушки», що є специфічним для української культури.

При виборі нареченої слід зважати на її працьовитість: нім. *Suche dir deine Frau nicht beim Tanzen, sondern bei der Erntearbeit im Feld.* – укр. *Як жнива, так і дівка крива.* Обидва приклади за внутрішньою формою відсилають реципієнта до процесу роботи в полі, як перевірки жінки на працьовитість.

Цікавим фактом є пріоритет розуму жінки над красою в українській пареміології: *На красиву жінку гарно дивиться, а з розумною гарножить.* У німецькому варіанті є специфічне протиставлення розуму і краси жінки (і чоловіка): *Die Schönheit des Mannes liegt in seinem Verstand, der Verstand der Frau liegt in ihrer Schönheit.*

Особливим прагматичним ставленням до жінки в обох культурах відзначені паремії нім. *Frauen, Pferde und Uhren soll man nicht verleihen* та укр. *Жінки, рушниці й собаки на прокат не дають/ Жінки та люльки нікому не позичай* (пор. нім. *verleihen*, укр. *дати на прокат, позичати*). Жінка розглядається як річ, котру не можна позичати і зіставляється з тими предметами вжитку, які є найбільш цінними у побуті: нім. *Frau – Pferd, Uhr /*

укр. жінка – рушниця, собака, люлька). Сучасне життя зумовило переосмислення ціннісних предметів, а отже заміну образів, проте зміст залишився незмінним: *Frau, Auto und Zahnbürste soll man nicht verleihen*.

В українському фонді маємо також варіант *Коня у позику не давай, а жінки у приданки не пускай*. Тут фігурує образ коня як і в німецькому «*Frauen, Pferde...*», однак замість позичання жінки йдеться про її гуляння на весіллі (*приданки* – множинний іменник, істота: весільні гості з боку нареченої). Таким чином, в обох культурах жінка визначається як один з найцінніших предметів вжитку для чоловіка.

Патріархальні застереження, звернені до чоловіка, порівнюють небезпеку одруження з небезпекою на війні: нім. *Gehst du in den Krieg, so bete einmal; gehst du zur See, zweimal; gehst du aber in die Ehe - dreimal*. – укр. *Женитись і йти на війну не совітуй нікому*.

Важливим постулатом цієї підгрупи є засудження великої вікової різниці між чоловіком та жінкою: нім. *Junge Frau und alter Mann sind ein trauriges Gespann*. – укр. *Де чоловік старий, а жінка молода – там рідко згода бува/ У старого жінка молода – велика біда*. Прикладом універсальності є також паремії, що пророкують недовготривалість таких сімейних союзів: нім. *Wenn ein Alter ein junges Weib nimmt, so lacht der Tod*. – укр. *Не надовго старий жениться: як не вмере, то сказиться*. (нім. *Tod* – смерть – укр. *вмерти*).

Згідно з патріархальною традицією, для вдалого шлюбу дівчина повинна мати придане, яке чоловік повинен вміти добре використати: *Wenn die Frau nichts hat und der Mann nichts tut, wird die Ehe selten gut*. Проте, коли є велика соціальна нерівність (багата наречена), придане може оцінюватися негативно: *Ist das Geld die Braut, so wird die Ehe selten gut*. – укр. *Багатую взять – буде поприкати./ Жінчине добро кілком у горлі стоїть*.

Деякі українські паремії наголошують на пріоритетності інших цінностей: *Жінчиним багатством віку не проживеш/ Не з багатством жить, а з людиною*.

Окрім того, українська пареміологія містить поради у шлюбі і для жінок: *Заміж іти не на рік, а на цілий вік/ Не йди заміж за старого, бо бабою будеш.* Тут також вербалізується значущість чоловіка для жінки у шлюбі, напр.: *Чоловік, як ворона, а все ж жінці оборона.* Схожі приклади у німецькомовному матеріалі ми не виявили.

У підгрупі «**Єдність чоловіка і жінки**» наявні як універсальні, так і ідіотетнічні одиниці. Так, універсальними є паремії, що вербалізують єдність та нерозривність понять «жінка» і «чоловік»: нім. *Mann und Weib sind ein Leib.* – укр. *Муж та жона – одна сатана/ Найкраща спілка – чоловік та жінка.* Специфічним прикладом є укр. *Чоловік з жінкою, що борошно з водою,* що свідчить про роль хліба в українській культурі (борошно і вода – основні складові для випікання хліба). Наголошується взаємна необхідність жінки та чоловіка в німецькому варіанті *Der Mann macht die Frau und die Frau den Mann.* В українській мові є схожа за внутрішньою формою паремія: *Чоловік жінці – краще рідної матері, жінка чоловікові – краще рідного батька.*

До цієї підгрупи належать також ідіотетнічні одиниці з використання антропонімів. Однак, актуальне значення у наведених паремій залишається універсальним для обох мов. Напр., нім. *Hans ist seiner Grete wert.* – укр. *Який Самійло, така й Самійлиха* (чоловік і жінка варті один одного). Або ж нім. *Jeder Töffel findet seine Grete* – укр. *Кожна птиця знайде свого Гриця* (кожна жінка знайде чоловіка до пари).

Висновки. У ході дослідження ми виявили як універсальні, так і національно специфічні риси гендерної стереотипізації. На основі зіставлення очевидно стає значна міра універсальності концептуалізації сфери «Шлюб» у обох мовах. Це підтверджується наявністю спільних внутрішніх образів та загальними стереотипними приписами, що в тій чи іншій мірі відображаються в паремійному фонді обох зіставляваних мов. Поряд з цим виявлено специфічні національно-культурні елементи, лексеми-образи, характерні для кожного культурного ареалу.

Гендерно марковані паремії обох мов виявляють високий ступінь консервативності закладених у них андрогенних характеристик. Так, жінка постає перш за все у ролі дружини, домогосподарки. Позитивно конотованими є такі риси як хазяйновитість, приваблива зовнішність, негативно – погана вдача, невиконання своїх обов'язків та ін. Натомість чоловік постає як опора суспільства і голова сімейства. Це підтверджує припущення про історично сформовані глибоко патріархальні традиції як німецького, та і українського соціуму, первинно малу агентивність жінки та відведення їй другорядних ролей у шлюбі.

Як відомо, в паремійних корпусах різних мов присутні десятки тисяч паремійних одиниць, проте вживаються вони дуже обмежено. Статистичні дані стверджують, що лише 30 відсотків паремій з паремійних корпусів функціонують у сучасному мовленні. Таким чином, подальшу перспективу дослідження вбачаємо у перевірці реального функціонування патріархальних стереотипів, відображених у паремійних одиницях, у свідомості мовців шляхом опитування інформантів-носіїв мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 208 с.
  2. Баран Я.А. Основні питання загальної та німецької фразеології / Я.А. Баран. – Львів : Вища шк., 1980. – 156 с.
  3. Баранов А.Н. Аспекты теории фразеологии / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский. – М. : Знак (Studia philologica), 2008. – 656 с.
  4. Капак Ю.М. Актуалізація гендерного компонента семантики фразеологічних одиниць у німецькому публіцистичному тексті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Капак Юлія Миколаївна. – Л., 2015. – 256 с.
- Довідково-лексикографічні джерела:
5. Багмет А. Збірка українських приказок та прислів'їв / Багмет А., Дащенко М., Андрущенко К. – 2-е вид., стереотип., з репринтного відтворення вид. 1929 р. – К. : Техніка, 2004. – 224с. – (Народні джерела)

6. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [уклав М. Номис, упор., прим. та вст. ст. М.М. Пазяка]. – К. : Либідь, 2004. – 352 с. – (Пам'ятки історичної думки України).
7. Beyer H. Sprichwörterlexikon / Beyer H., Beyer A. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut // Байер Х., Байер А. Немецкие пословицы и поговорки : сборник. – М.: Высш. шк., 1989. – 392 с.
8. Zitate & Sprichwörter / [Hrsg. von Gabriele und Gerd Jockel]. – Leonberg : Garant Verlag GmbH, 2007. – 192 S.

Капак Ю.Н., асистент

ГВНУ «Прикарпатский нац. ун-т им. В. Стефаника», Ивано-Франковск

НЕМЕЦКИЕ И УКРАИНСКИЕ ПАРЕМИИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ «БРАК» (ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ)

В статье рассматриваются паремии немецкого и украинского языка семантической сферы «Брак», прослеживаются универсальные черты и национально-культурная специфика их гендерной стереотипизации.

Ключевые слова: паремия, гендерный стереотип, андроцентричный, универсальность, национально-культурная специфика.

Капак Ju. M., Assistent

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

GERMAN AND UKRAINIAN PROVERBS BELONGING TO THE SEMANTIC SPHERE «MARRIAGE» (GENDER ASPECT)

The article presents the analysis of the proverbs of the German and Ukrainian language which belong to the semantic sphere «Marriage». The main aim is to trace certain universal features and national specifics of the gender stereotypes of the units under study.

Key words: proverb, gender stereotype, androcentric, universal, national specifics.